

Prezentace – týden pátý

6BEVS1

Empirický výzkum v sociálních vědách

Šimůnek Michal, Mgr., Ph.D.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

EMPIRICKÝ VÝZKUM V SOCIÁLNÍCH VĚDÁCH

přednáška 05

TÉMA: Designy kvalitativního výzkumu, výběr vzorku a sběr dat v kvalitativním výzkumu: interview, pozorování, deníkové metody, ohnisková skupina, vizuální metody apod.

Michal Šimůnek (michal.simunek@fm.vse.cz)

Přístupy aneb Co je to DESIGN VÝZKUMU?

- Základní podmínky, ve kterých se bude výzkum realizovat (obsahuje informace o metodách sběru a analýzy dat, ale není s nimi totožný)
- Volba výzkumného problému (co/proč budeme zkoumat) --> návrh DESIGNU výzkumu (jak to uděláme)

Jak vybrat určitý design?

- Typ výzkumné otázky.
- Rozsah kontroly nad událostmi souvisejícími se zkoumaným jevem.
- Dostupnost dat/respondentů/výběr vzorku

Kvalitativní výzkum – základní přístupy (designy)

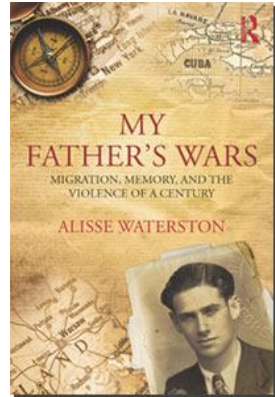
- **případová studie**
- **etnografický výzkum**
- **zakotvená teorie**
- **deníkové metody**
- **biografický výzkum**
- **fenomenologický výzkum**
- **historický výzkum**
- **narativní výzkum**
- **kvalitativní experiment**
- **akční výzkum**
- **kreativní a participační výzkum**
- **vizuální a digitální přístupy (photo-elicitation, photo-voice, digitální etnografie,...)**
- **sémiotická analýzy, analýza diskurzu, ...**
- ...

→ vzájemně se mohou prolínat

→ techniky a metody sběru nejsou striktně vázány na určitý přístup

Případová studie

- PS je **empirickým** designem, jehož smyslem je velmi podrobné zkoumání a **porozumění** jednomu nebo několika málu **případů**
- **Případ (case)** = jedinec, skupina, instituce, situace, komunita, organizace, životní příběh
- důraz na komplexní deskripci
- **Zdroje dat:** rozhovory, pozorování, autobiografie, vyprávění, životopisy, korespondence (dokumenty), diary methods,...
- **Výsledek** – popis, příběh

PŘÍPADOVÁ STUDIE – kontext a charakteristiky

- **Tradice:** medicína, psychologie, psychoanalýza (Freud a jeho kazuistiky), Chicagská škola
- **Kritika:** slabá zobecnitelnost (ale ono právě jde o to popsat DANÝ PŘÍPAD - stresovaný manažer – konkrétní faktory ovlivňující stres daného případu, nikoli problém stresu obecně) --- čím více případů, tím větší možnost zobecňování (někdy dokonce vytváření teorií)
- **Charakteristiky podle Yina:**
  - Prostorová a časová ohraničenost – případ je integrovaný systém s vymezenými hranicemi
  - Výzkum musí probíhat v přirozeném prostředí
  - Data jsou sbírána z mnoha zdrojů a mnoha metodami sběru dat (analýza dokumentů, rozhovory, pozorování ... nejsou vyloučeny ani kvantitativní techniky sběru dat)
  - Případ je analyzován ve své komplexnosti – interpretace interakcí mezi případem a okolím
  - Časově náročná (dlouhodobá spolupráce s „případem“)

PŘÍPADOVÁ STUDIE – typy

- **Deskriptivní:** narativní popis případu
- **Exploratorní:** průzkum neznámého/neobvyklého případu a jeho struktury, logiky,...
- **Explanatorní:** rozkrývání příčin problému, působení kontextuálních vlivů atd.
- **Evaluační:** evaluační výzkum – analýza/evaluace určitého sociálního programu, vzdělávacího programu atd.
- (viz Yin 2003)

PŘÍPADOVÁ STUDIE – Jak zvolit případ?

- Nejedná se o **náhodný** výběr
- **Záměrná volba** – případ musí mít vlastnosti, které chceme studovat (výzkumné cíle a otázky) a musíme mít přístup do terénu, sociální aktéři musí být ochotni participovat na výzkumu 😊
- **Výběr případu musí být zdůvodněn:**
  - **Extrémní/unikátní** případ (výjimečná charakteristika)
  - **Typický/reprezentativní** případ (průměrné charakteristiky – průměrný důchodce, průměrná rodina – demografická data)
  - **Kritický případ** – opírá se o teorii, která dává možnost předem definovat hlavní faktory a proměnné související s jevem, který má být studován – syndrom vyhoření u manažerů (doba praxe, rodinný stav, velikost firmy, odvětví,...)
  - **Longitudinální PS** (před a po zavedení inovace apod.)
- Příklad viz: Švaříček, Šed'ová 2007: 103-104

PŘÍPADOVÁ STUDIE – analýza dat

- Nemá vlastní analytické procedury
- Často se využívají analytické techniky ze **zakotvené teorie** (nebo např. etnografie)
- **Rozdíl od zakotvené teorie:**
  - kategorizace je předem dána, badatel se soustředí na předem definovaná kritéria a proměnné (na základě teorií jsou definována témata, oblasti, faktory, mezi kterým se hledají vztahy,...)
  - Kritéria/témata nejsou předem zcela jednoznačně dána, avšak ta, která se vynoří, jsou zkoumána zpravidla na jednom (či několika málo) komplexně popsáném a analyzovaném případě (problém **nasycenosti** zde nebývá relevantní)

PŘÍPADOVÁ STUDIE – využití, účel, ospravedlnění

- Příklad **dosud neprobádaného**, málo známého problému, tématu, jevu, události, sociální vztahů,...
- Podrobné studium **velmi komplexních** sociálních jevů (zavádění inovací v organizacích)
- **Předvýzkum**, PS může sloužit pro definování hlavních proměnných pro následný kvantitativní výzkum (smíšené přístupy)

PŘÍPADOVÁ STUDIE – přednosti

- Oslovují širší publikům (nejen odborníky) – veřejná věda
- Hluboké i široké poznání souvislostí, faktorů, okolností zkoumaného problému (jiným přístupům mohou unikat)
- Velmi pevné zakotvení v realitě/empirických datech
- Porozumění podobným případům
- Zvládnutelné jedním výzkumníkem
- Hodí se pro výzkum problematiky, kde je mnoho nepředvídatelných jevů a událostí (jsou otevřené, pružné)

PŘÍPADOVÉ STUDIE – nedostatky

- Velmi omezená možnost zobecňování
- Velmi subjektivní interpretace (výzkum de facto nelze replikovat)
- Trpí slabou teoretickou citlivostí

Etnografie – terénní výzkum

- „...terénní výzkum je něčím, co spousta z nás dělá každý den, aniž bychom přitom nutně museli být socioložkami, antropology nebo jinými sociálněvědními badateli či badatelkami. Všichni, kdo se **umějí divit** a nahlížet na situace kolem sebe **bez pohodlí samozřejmosti a danosti**, jsou vlastně tak trochu terénními výzkumníky.“ K. Nedbálková, s. 113 in Švaříček, Šed'ová 2007

že náš svět funguje „normálně“. Každý mýtus se přitom skládá z celé řady „samozřejmostí“. Jde o naše chování, sociální praktiky, způsoby vysvětlování jevů, které se rozumí jakoby samy sebou. Lze je pozorovat, a přitom si jich nevšimnout, lze je slyšet, a přitom je nezaznamenat – jsou skryty v pórech sociálních organismů a tvoří ideologické základy sociálního života. Nepředávají se systematicky, vědomě, ale „přirozeně“, tj. jsou bez hlubší kritické reflexe reprodukovány jako „normální“.

Jak přivést samozřejmé k řeči

Proto je pro dekonstrukci mýtu velmi důležitý způsob přivádění takových samozřejmostí k řeči. Kvalitativní výzkum vedený etnografickou metodou umožňuje reflexi etnometod² aktérů vysokoškolského světa. Zúčastněná pozorování i rozhovory se studenty, vyučujícími, výzkumníky i vedoucími pracovníky různých úrovní poskytují snímky dějů a výpovědi, které jsou dále zkoumány. Může být zajímavé provést malou jazykovou odbočku. Anglický

¹ Příkladem takových úvah je např. esej K. Liessmanna *Teorie nevzdělanosti* (Praha, Academia 2009) nebo na neoliberalní praktiky ve vzdělávání obecně, včetně vzdělávání vysokoškolského, zaměřená monografie O. Kašáka a B. Pupaly *Škola zlatých golierů* (Praha, SLON 2013, s. 128–146).

² Etnometodologie se sféře vzdělávání poměrně hodně věnovala (spíše H. Mehan nebo A. Cicourel než otec zakladatel etnometodologie H. Garfinkel). Za hlavní předmět svého zkoumání považuje právě „metody“ aktérů (etnometody), tj. sociální praktiky, které lidé užívají v každodenním životě, aby jim sociální svět dával smysl.

Etnografie – nacházení a formulování výzkumného problému

- Zájem o něco, co je nejasné, neprozkoumané, neobvyklé, rozporuplné, neznáme (lesbické rodičovství)
- Zájem o něco, co se jeví jako přirozené, jasné, samozřejmé, banální a neproblematické (oběd v restauraci, E. Goffman – Všichni hrajeme divadlo)
- Formulace výzkumného problému se může měnit v závislosti na tom, jakou informaci v terénu nalezneme...
- Zcitlivování a vyladování na téma nebo problém – intelektuální mistrovství (téma je všude – Ch. W. Mills – sociologická imaginace)

Etnografie – pohyb v terénu a metafora cizince

- Etnografie již nutně není zkoumáním vzdáleného, exotického, nebezpečného a nepřístupného
- Jak do terénu vstoupit - role gatekeepers – symbolicky či doslovně střeží vstup do zkoumaného prostředí
- Problém nerozumět vs. nechápat, že nerozumím (homeblindness)
- **Terénní výzkum – Proč? – metafora CIZINCE**
- “Jsou to lidé jiné doby, žijí v síti jiných významů a vidí a slyší věci, které my nechápeme. Když jsme se mezi nimi ocitli, bylo to, jako bychom byli vysazení na břehu neznámého světa bez tvaru, smyslu a možnosti něco předvídat - dokud nám výzkum neodhalil skrytou racionalitu jejich jednání. Snaha proniknout mezi ně podryla dřívější smysl pro realitu, odcizila nás naší městské americké kultuře. [...] Napětí mezi odděleně konstruovanými realitami - a šok z plného pochopení faktu, že velká část reality je konvenčním výtvozem - je podstatou antropologické zkušenosti.” (Murphy 2001: 162) - výzkum mezi indiány kmene Mundurukú, střední Brazílie (Murphy, R., F. 2001. Umlčené tělo. Praha: SLON.)
- Miner, Horace. 1956. „Body Ritual among the Nacimera.“ *American Anthropologist* 58: 3. Dostupné na: <https://www.msu.edu/~jdowell/miner.html> (v češtině např. zde: [https://is.muni.cz/do/fss/SOCIOLOGIE/65859384/65915266/SOCIALNI ANTROPOLOGIE Nacirema.pdf](https://is.muni.cz/do/fss/SOCIOLOGIE/65859384/65915266/SOCIALNI_ANTROPOLOGIE_Nacirema.pdf)) – dobrá ukázka **etnografické deskripce**

Etnografie – zúčastněné pozorování

- Robert Murphy: “Zúčastněné pozorování je jedním z nešikovných termínů, který zas tolik neznamena: týká se pouze zvyku antropologů **žít** mezi příslušníky zkoumané populace, **účastnit se jejich aktivit, sledovat**, co dělají, a **klást jim otázky**, když nerozumějí, o co jde. Tato metoda není žádným vrtochem; je dána holým nezbytím, neboť když studujete indiánský kmen v amazonském vnitrozemí, nemůžete v pět odpoledne sklapnout notes a jít domů. Její velká metodologická přednost spočívá v tom, že na rozdíl od dotazníkového šetření **umožňuje badatelům ověřovat výpovědi o postojích a hodnotách na skutečném chování. To je zásadní věc, protože lidé často nedělají to, o čem říkají, že by to měli dělat, a dokonce ani to, co si myslí, že dělají.**” [Murphy 2001: 141]
- Více o terénním výzkumu viz např.: SOUKUP, M. 2014. *Terénní výzkum v sociální a kulturní antropologii*. Praha: Karolinum.

Etnografie - klíčové metody sběru dat

Tab. 6 Vybrané metody sběru dat (podle M. D. LeCompteové a J. J. Schensula upravil Martin Soukup)		
metoda	účel	povaha dat
pozorování	získat popis situace tak, jak se odehrála; umožňuje výzkum norem, postojů, hodnot a například kulturních domén	popis událostí, interakcí, významů, představ, chování, emocí, interpretací
etnografické interview	získání informací o vybraných tématech, která pomáhají odhalit povahu norem, postojů, hodnot, kulturních domén apod.	záznam interview – odpovědi na položené otázky, získání materiálů
obsahová analýza	vytěžit klíčová témata, a to analýzou artefaktů, fotografií, zvukových nebo filmových souborů, textových záznamů	kódovaný záznam, uspořádaný balík textových nebo audiovizuálních dat
audiovizuální metody	přesný zvukový nebo obrazový záznam událostí, interview apod.; autorem záznamů může být výzkumník nebo příslušník komunity	fotografie, filmy, zvukové soubory; využitelné také k přepisu do textu
sociální síť	přehled vzájemných vztahů mezi jedinci, rodinami a dalšími sociálními jednotkami (např. klany)	grafický, kvantitativní nebo kvalitativní (textový) záznam a popis dat; pomáhá k porozumění sociálních interakcí
mapování prostorových vztahů	získat informace o proměnách a rozmanitosti kulturních prvků v prostoru	určené prostorové jednotky, lokalizace a distribuce kulturních prvků a jejich rozmanitosti v těchto jednotkách; kódované kvalitativní a kvantitativní záznamy

Zdroj: Soukup 2014

Etnografie – etnografické psaní (C. Geertz, Interpretace kultur)

- člověk je zvíře spoutané pavučinou významů, kterou si sám upletl
- výklad kultury vyžaduje znalost sociokulturního prostředí, pochopení pravidel sociální interakce, analýzu jazykového kontextu
- popis nelze omezit na empiricky pozorovatelné (proti pozitivismu)
- --> cukání očního víčka vs. spiklenecké mrknutí --> **zhuštěný popis (thick description)** → jeho cílem je dospět k velkým závěrům z drobných, ale velmi jemně propletených údajů s přesně doloženými komplexními specifikacemi

a uvažováním“ a „přemýšlením o myšlenkách“. Představte si, říká, dva chlapce, kteří rychle zavírají a otevírají víčka pravého oka. U jednoho z nich se jedná o neúmyslný tik; u druhého je to spiklenecké znamení příteli. Tyto dva pohyby jsou, coby pohyby, zcela identické; z fotografického, „jevového“ pozorování by nebylo možné říci, co byl tik a co mrknutí, nebo dokonce ani to, zda oba či jeden z nich nebyly mrknutí nebo tiky. Přesto je rozdíl mezi tikem a mrknutím, byť nezachytitelný fotografií, obrovský, jak může potvrdit každý, kdo si kdy první spletl s druhým. Ten, kdo mrká, komunikuje, a to dokonce přesným a specifickým způsobem: 1) úmyslně, 2) s někým určitým, 3) aby předal určitou zprávu, 4) podle společensky uznávaného kódu a 5) bez vědomí dalších přítomných. Jak Ryle poznamenává, ten, kdo mrknul, učinil dvě věci – přivřel oko a mrknul, zatímco ten, kdo měl tik, učinil jenom jednu věc – přivřel oko. Úmyslné přivírání oka v situaci, pro kterou platí veřejný kód, podle něhož se jedná o spiklenecké znamení, je mrknutí. A to je všechno: kapka chování, zrnko kultury a – *voilà!* – gesto.

To je však pouze začátek. Představte si, že existuje třetí chlapec, který – „pro zlomyslné potěšení svých kamarádů“ – karikuje mrknutí prvního z chlapců jako amatérské, neohrabané, příliš nápadné a podobné. Činí to samozřejmě stejným způsobem jako druhý z chlapců, který mrknul, a jako první, který měl tik – zavřením pravého víčka. Rozdíl je v tom, že tento chlapec ani nemrkal, ani neměl tik, pouze parodoval gesto někoho jiného, které považoval za směšný pokus o mrknutí. Zde rovněž platí společensky zavedený kód („mrkne“ usilovně, příliš nápadně, možná přidá i grimasu – běžné pomůcky klauna); a také zde jde o sdělení. Jediný rozdíl spočívá v tom, že nyní se nejedná o spiklenectví, ale o výsměch. Když se ostatní domnívají, že vlastně mrká, celý jeho pokus selže tak dokonale (přestože možná s jinými výsledky), jako kdyby se domnívali, že má tik. A můžeme jít ještě o krok dále: nejistý si svými napodobovacími schopnostmi, nacvičuje si náš rádoby satirik své grimasy doma před zrcadlem, přičemž v tomto případě nemá tik, nemrká, ani neparoduje, ale připravuje se na představení; i když kamera, radikální behaviorista či člověk věřící v protokolární věty by toto chování zaznamenali stejně jako v ostatních případech – jako rychlé zavření a otevření pravého oka. A tak je mož-

né situaci komplikovat do nekonečna – alespoň logicky, když už ne prakticky. Ten, kdo původně mrkal, mohl mrkání například pouze předstírat, aby přesvědčil přihlížející, že plánuje spikleneckou akci, zatímco ve skutečnosti nic takového neplánoval, v kterémžto případě se odpovídajícím způsobem mění naše popisy toho, co paroduje parodista a co zkouší nacvičující. Ale jde o to, že mezi tím, co Ryle nazývá „zřetelným popisem“ toho, co nacvičující (parodista, mrkající, tikem trpící...) dělá („rychle zavírá a otevírá pravé oko“), a „zhuštěným popisem“ toho, co dělá („dělá si legraci z kamaráda tím, že předstírá mrknutí, aby přesvědčil nic netušící přihlížející, že se připravuje spiklenecká akce“), spočívá cíl etnografie: rozvrstvená hierarchie významových struktur, v jejímž rámci dochází k produkci, vnímání a interpretování tiků, mrknutí, falešných mrknutí, parodií, nacvičování parodií a bez níž by tyto jevy vlastně neexistovaly (ani neutrální tiky, které, jako kulturní kategorie, nejsou mrknutí – stejně jako mrknutí nejsou tiky), a to bez ohledu na to, co by kdo činil se svými očními víčky.

Stejně jako spousta drobných příběhů, které si pro sebe vymysleli oxfordští filosofové, se i celé toto mrkání, předstírané mrkání, výsměšné předstírané mrkání, nacvičované výsměšné předstírané mrkání, může zdát jako příklad poněkud umělé. Abych případ doložil empirickým příkladem, uvádím zde poměrně typický výtah ze svého terénního deníku, kterým bych rád ilustroval, že bez ohledu na svou podobu upravenou pro didaktické účely, vystihuje Rylův příklad až příliš přesně ono nahromadění struktur usuzování a z něho vyplývajících tvrzení, kterými se etnograf neustále musí probírat:

Francouzi právě dorazili [řekl informátor]. Vybudovali okolo dvaceti malých opevnění mezi městem a oblastí Marmuša uprostřed hor, a umístili je na výběžcích, aby mohli dobře pozorovat okolí. Ale přesto přese všechno nemohli zajistit bezpečnost, a to zejména v noci, takže ačkoliv byl systém *mezragu*, obchodní smlouvy, legálně zrušen, probíhal i nadále jako dřív.

Jednou v noci, když byl Cohen (který mluví plynule berbersky) zrovna nahoře v Marmuši, přišli k němu dva další Židé, obchodníci z vedlejšího kmene, aby si od něho zakoupili nějaké zboží. Nějací Berbeři, zase z jiného sousedního kmene, se pokusili vloupat do Cohenova domu, ten ale vystřelil do vzduchu. (Tradičně bylo Židům zakázáno nosit pušku, ale v těch-

potřebné součástky.¹² Aby se vyhnuli semaforům, přejíždějí řidiči příjezdovou cestu za stanicí bez ohledu na vlastnická práva jejího majitele.

Hotel Shetlandy je dalším příkladem potíží, s nimiž se potýkají zaměstnanci bez dostatečné kontroly nad územím svého zákulisí. V hotelové kuchyni, kde byly připravovány pokrmy pro hosty a kde se stravovali a zdržovali zaměstnanci, přetrvávala kultura domkářů. Bude užitečné připomenout některé podrobnosti této kultury.

V kuchyni převládaly domkářské vztahy mezi zaměstnavatelem a zaměstnanci. Obě strany se vzájemně oslovovaly křestním jménem, přestože chlapci na mytí nádobí bylo čtrnáct let a majiteli hotelu přes třicet. Manželé vlastníci hotelu a jejich zaměstnanci jedli společně a během jídla se v relativní rovnosti podíleli na běžném hovoru a zábavě. Když majitelé pořádali neformální kuchyňské večírky pro přátele a širší rodinu, účastnili se jich i hoteloví zaměstnanci. Tento vzorec důvěrnosti a rovnosti mezi vedením a zaměstnanci byl v rozporu s vystupováním obou vrstev před hosty a stejně byl v rozporu i s představou chovanou hosty o společenském odstupu, jaký by měl být zachovávan mezi úředníkem, s nímž písemně dojednávají podrobnosti svého pobytu, a pokojskými a poslíčky, kteří jim vynesli zavazadla do pokoje, každou noc jim ležtili boty a ráno vynášeli nočníky.

Podobně v hotelové kuchyni se jedlo tak, jak bylo na ostrově zvykem. Když bylo maso, bylo vařené. Často podávané ryby byly buď rovněž vařené, nebo nasolené. Brambory, nevyhnutelná součást každodenního hlavního jídla, byly téměř vždy vařené ve slupce a jedly se po ostrovním způsobu: každý ze stolovníků si vezme brambor rukou z mísy uprostřed stolu, nabodne jej na vidličku, oloupe nožem a slupky odloží na úhlednou hromádku vedle talíře, aby je po jídle mohl nožem shrnout. Stůl byl pokrytý voskovým ubrusem. Téměř každé jídlo zahajoval talíř polévky a polévkové misky se užívaly místo talířů i pro další chody. (Vzhledem k tomu, že většina pokrmů byla stejně vařená, šlo o praktické opatření.) Stolovníci někdy brali vidličku nebo nůž do celé pěsti a čaj se podával v šálcích bez podšálků. Přestože se ostrovní strava zdála v mnoha ohledech dostatečná a pravidla ostrovního sto-

lování mohla být – a často bývala – dodržována do nejmenších detailů a velmi obezřetně, ostrované si uvědomovali, že celé jejich stravování se nejen liší od způsobu stravování britských středních tříd, ale někdy jej i jakýmsi způsobem znesvěcuje. Tento rozdíl obou způsobů byl snad nejpatrnější tehdy, když se jídlo podávané hostům jedlo současně i v kuchyni. (To nebylo tak vzácné, ale nedocházelo k tomu častěji jenom proto, že zaměstnanci dávali většinou přednost ostrovní stravě před pokrmy podávanými hostům.) V takových případech se kuchyňský díl pokrmu připravoval a servíroval po ostrovním způsobu, který nekladal žádný důraz na jednotlivé porce a více se věnoval na podávání jídla ze společného zdroje. V kuchyni se často podávaly zbylé kusy pečeně od kosti nebo rozlámané kousky zákusků – totéž jídlo, jaké se objevilo v restauraci, byt v poněkud jiném stavu; to však z hlediska zvyklostí ostrovní kuchyně nikoho neuráželo. A když moučník připravený z oschlých rohlíků a buchet neprošel zkouškou, zda je dost dobrý pro hosty, snědl se v kuchyni.

V kuchyni se objevovalo i domkářské ošacení a způsoby držení těla. Například i majitel hotelu někdy dodržel místní zvyk a nesundal si čepici, chlapci myjící nádobí někdy užívali kbelík na uhlí jako cíl dobře zamířeného plivance a ženy zaměstnané v hotelové kuchyni odpočívaly s nohama nahoře v pozicích nehodících se pro dámu.

Vedle těchto odlišností vyplývajících z odlišných kultur existovaly mezi způsoby kuchyně a hotelové recepce ještě další zdroje rozdílů, protože úroveň některých služeb poskytovaných nebo implikovaných v regionu hostů nebylo plně dosahováno v kuchyni. V prostoru určeném k mytí a ukládání nádobí se někdy na polévce, kterou ještě chtěli podávat, vytvořil škraloup plísně. Na kuchyňském sporáku se na konvici s vařící vodou sušily mokré ponožky – na ostrově běžná praxe. Čaj, i když si hosté řekli o čerstvém, se vařil v hrnci, jehož dno bylo pokryto vrstvou čajových lístků starých celé týdny. Čerství sledi se čistili tak, že se rozřízli a vnitřnosti byly vybrány starými novinami. Beztvaré, změkklé a načaté hromádky másla, zbylé na talířích v jídelně, se znovu uhnětly, aby vypadaly čerstvě, a vyslaly se opět do služby. Z nazdobených moučníků, příliš dobrých na to, aby se jedly v kuchyni, se

před roznáškou hostům troufale po špetkách ochutnávalo. Během největšího provozu v jídelně se použité skleničky místo důkladného mytí někdy pouze vyprázdnily a otřely, aby se mohly co nejrychleji vrátit do oběhu.¹³

Množství způsobů, jimiž činnost v kuchyni vyvracela dojem vyvolávaný v regionu hostů, nám dovoluje pochopit, proč dveře vedoucí z kuchyně do jiných částí hotelu byly soustavně zdrojem nesvárů při organizaci práce. Servírky chtěly mít dveře otevřené, aby mohly snáze nosit plata s jídlem tam a zpět, získávat informace o tom, zda jsou hosté připraveni přijmout požadované služby, a udržovat co nejvíce možného kontaktu s osobami, o nichž se v práci chtějí něco dozvědět. Vzhledem k tomu, že servírky hrály před hosty roli služebných, cítily, že nemají co ztratit, když je hosté procházející kolem otevřených dveří zahlédnou v jejich vlastním prostředí. Na druhé straně majitelé chtěli mít dveře zavřené, aby role příslušníků střední třídy, kterou jim hosté přičítali, nebyla zdiskreditována odhalením jejich kuchyňských zvyklostí. Neminul snad jediný den, aby dveře někdo vztekle nezabouchl a někdo vztekle nerozrazil dokořán. Litací dveře užívané v moderních restauracích by tento inscenační problém částečně vyřešily. Pomoci mohlo též malé prosklené okénko ve dveřích, které by fungovalo jako špehýrka – divadelní pomůcka užívaná mnoha malými podniky.

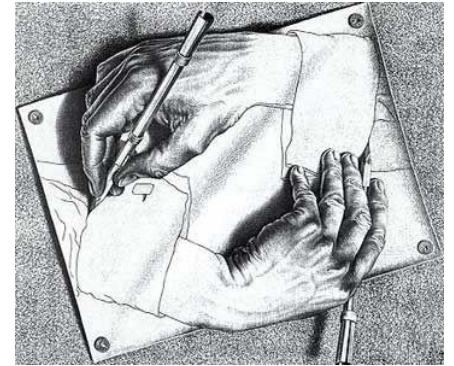
Další zajímavý příklad zákulisních potíží nacházíme v rozhlasové a televizní práci. V těchto situacích bývá zadní region definován jako všechna místa, která momentálně kamera nezabírá, nebo všechna místa mimo dosah „živých“ mikrofonů. Televizní hlasatel proto třeba může držet výrobek sponzora v napjaté ruce před kamerou a druhou rukou si může pro pobavení kolegů zacpávat nos, protože jeho obličej je již mimo záběr. Profesionálové vyprávějí samozřejmě množství historek o tom, jak lidé, kteří se domnívali být za scénou, byli ve skutečnosti v záběru či na mikrofonu a jak jejich zákulisní chování zdiskreditovalo definici situace předkládanou obecnstvu. Stěny, za nimiž se mohou pracovníci médií ukrývat, mohou být z technických příčin velmi zrádné a mají sklon zřítit se po stisknutí vypínače či otočení kamery. Umělci vystupující v médiích se musí s takovými nepředvídatelnými situacemi naučit žít.

Poněkud vzdálenější příklad mimořádných zákulisních potíží lze nalézt v architektuře některých nových komunálních bytů. Je to tím, že stěny, které jsou ve skutečnosti jenom tenkými přepážkami, dokáží oddělit domácnosti vizuálně, ale přitom propouštějí zvuky činnosti zadního i předního regionu do sousedních domácností. Britští badatelé zde užívají termínu „společná stěna“ a popisují její důsledky takto:

„Obyvatelé jsou si vědomi mnoha sousedních zvuků, které sahají od obvyklého hluku provázejícího oslavy narozenin až po zvuky každodenního chodu domácnosti. Dotazované osoby se zmiňují o rádiu, nočním pláči nemluvněte, kašli, pádu bot na zem při zouvání, dětech běžajících nahoru a dolů po schodech či sem a tam po místnosti, brnkání na piano a smíchu či hlasitém hovoru. V manželské ložnici mohou být důvěrné zvuky od sousedů šokující: ‚Slyšíte dokonce, když jdou na nočník; až tak strašné to je. Je to příšerné‘ nebo znepokojivé: ‚Slyšel jsem, jak se v posteli hádají. Jeden si chtěl číst, druhý chtěl spát. Je trapné slyšet zvuky z ložnice, tak jsem postel otočil na druhou stranu‘... ‚Ráda si v posteli čtu, ale mám tenké uši a ruší mě, když je slyším, jak si povídají‘ nebo poněkud omezující: ‚Někdy je slyšíme říkat dosti intimní věci, jako třeba když manžel říkal své ženě, že ho její nohy studí. Najednou z toho máte pocit, že vy *sami* musíte důvěrnější věci jenom šeptat‘ a ‚Trochu nás to omezuje, máme pocit, jako bychom měli večer do vlastní ložnice jít po špičkách.‘“¹⁴

Sousedé, kteří se téměř vůbec neznají, se zde najednou ocitají v trapném postavení, kdy si uvědomí, že o sobě vzájemně vědí až příliš mnoho.

A nakonec ještě můžeme uvést příklad potíží se zákulisím, které vyplývají z nepředvídatelných situací nejvýše postavených osobností. Tyto osoby se mohou natolik přiblížit až jakési posvátnosti, že jediné odpovídající místo při veřejném vystoupení je pro ně pouze v centru doprovodu a celé slavnosti; může se pokládat za nevhodné, aby se takové osobnosti objevily před ostatními v jakémkoli jiném kontextu, vzhledem k tomu, že neformální vystoupení na veřejnosti se může pokládat za zdroj znevážení tajemných vlastností, jaké jsou jim připisovány. Členům obecnstva musí být proto zabráněno v přístupu na všechna místa, kde nejvyšší osob-

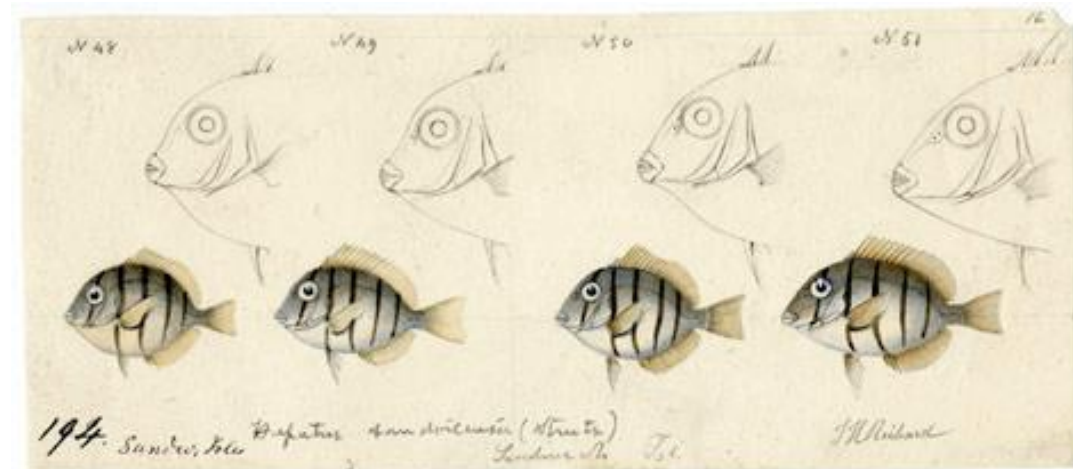
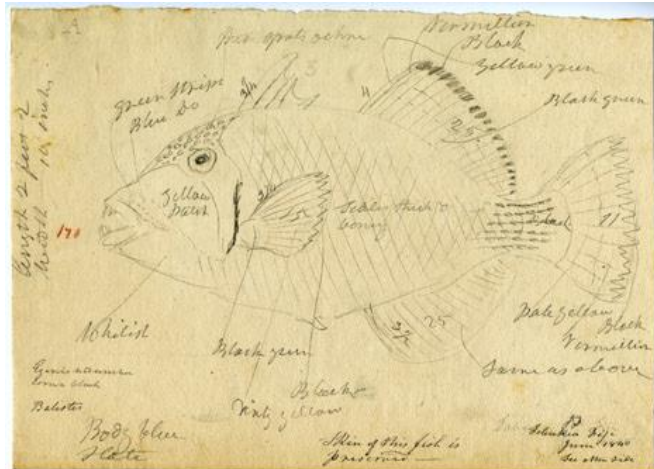
Etnografie – výpověď o datech získaných v terénu (etnografické psaní)

- **Terénní poznámky** (Emerson et al. 2005. *Writing Ethnographic Fieldnotes*. „there is no one „natural“ or „correct“ way to write about what one observes“)
- **Pozičnost** – v poznámkách se zúročuje naše vzdělání, nabyté vědění, zkušenosti, kontrolované i nekontrolované emoce, vazby náklonosti a antipatie ... **popis prožívání/zakoušení reality, nikoli její „fotografických“ otisk**
- **Reflexivita** – uvědomění si vlastní pozice a možností a jejich důsledná reflexe (čtenář musí být s vaší reflexí obeznámen)
- Průběh pořizování poznámek je **nástrojem komunikace** (dáváme tím najevo, co je a co není důležité...)
- Terénní poznámky se **prolínají s interpretací dat...** (terénní poznámky jsou vlastně již interpretací zakoušené reality...)
- M. C. Escher – “Jedna ruka kreslí druhou” – “Jako výzkumníci zaznamenáváme jednou rukou události, situace a vazby, které dohromady tvoří výzkumný terén. Terén má však vůči nám také konstitutivní úlohu, protože nás druhou rukou ustavuje jako výzkumníky. Součástí našeho zapisování terénu je zároveň i reflexe naší vlastní pozice či role výzkumníků. Kreslíme tedy mapu výzkumného terénu, jejíž součástí je zachycení nás samých.” (K. Nedbálková in. Švaříček, Šed'ová 2007: 122)

Terénní poznámky

- Zpravidla se píše po pozorování, nikoli v jeho průběhu (i pozorovaní aktéři pozorují výzkumníka a všímají si, kdy si zapisuje) --- časem by si pozorovaní měli na přítomnost badatele navyknout
- Častým pomocníkem mohou být mapky, fotografie, film, diktafon ...
- Terénní poznámky jsou mnohdy jedinou uchovanou verzí dat – jsou jejich dokladem (M. Taussig – I swear I saw this)
- CO OBSAHUJÍ: nápady, přepis pozorovaných interakcí, záznam rozhovorů, biografické údaje
- Zpravidla mají podobu diáře (deníku)

Terénní poznámky - příklad

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

iPad

8:33

11 %

Done

Comment

Undo

jsou v případě bezdomovců dležíta, pařížské obchody, noclehárny, ubytovny, denní centra, hospody, staré nefunkční továrny, drážní domky, sběrný či příbytky známých podílejících se na životě bezdomovců. Soubor veřejných prostorů tvoří okolí obchodních zón, náměstí (hlavní i vedlejší), vlakové a autobusové nádraží, nábřeží, malé parky či menší části veřejného prostoru s lavičkami.

V lokalitě středně velkého města jsem s bezdomovci strávil 58 výzkumných dnů (konkrétně 345 hodin). Průměrná hodinová dotace na jeden den čítá přibližně šest hodin. Během výzkumného dne jsem průměrně participoval na aktivitách s 10 bezdomovci a prošel s nimi průměrně třemi místy. Z každého dne jsem zapsal záznam do svého terénního deníku, jehož délka v současnosti činí 808 normostran. Záznamy zahrnují geografickou a časovou identifikaci, detailní popis každodenních i mimořádných praktik, úplný seznam konverzačních témat a téměř doslovný přepis významných (nestrukturovaných) rozhovorů mezi/s bezdomovci.

Dalším zdrojem dat jsou mediální sdělení a semistrukturovaná interview s policisty, politiky, zaměstnanci sociálních služeb a pracovníky neziskových organizací. Pro každého aktéra byl sestaven scénář rozhovoru, který zahrnoval tematické celky týkající se percepce přítomnosti bezdomovců ve veřejném prostoru a představy o řešení tohoto problému. Celkově jsem realizoval osm

8

426

Zdroj: Hejnal 2013 (dostupné z: <http://lidemesta.cz/archiv/cisla/15,-2013,-3/%E2%80%9EJa-si-je-najdu,-ty-vole.-dyt-mame-furt-stejny-mista.%E2%80%9C.html>)

Odkazy na terénní deník

Skryté místo Za krabem je rovněž nedaleko náměstí a využíváno je poměrně často. Bezdomovci zde „nesomrují“, neboť prakticky není od koho. Konzumace alkoholu není povolena, ale tolerována. Jeden z mých klíčových informátorů tvrdil, že Za krabem mají „oficiálně povoleno pít“ (Slávek, 1. 7. 2011), přičemž ona „oficiálnost“ tkví v ústní dohodě s „dobrými šichtami“ městské policie a je umocněna absencí kamer. Za krabem je tudíž „klidné“ místo, kde se může relativně svobodně konzumovat alkohol.

Albertino: Slávku, pamatuješ si minulej rok, jak ste mě doprovázeli na Hilton?

Slávek: Abych ti řekl pravdu, tak ani ne.

Albertino: Jak jsem se rozešel se Zitou. Za krabem jsme chlastali a já jsem to nějak nevydržel, jsem odpadl, a nevěděl jsem, jak jsem se dostal na barák. To jste mi řekli až vy, že ste mě vedli přes lávku (21. 6. 2013).

Zdroj: Hejnal 2013 (dostupné z: <http://lidemesta.cz/archiv/cisla/15,-2013,-3/%E2%80%9Eja-si-je-najdu,-ty-vole.-dyt-mame-furt-stejny-mista.%E2%80%9C.html>)

Zakotvená teorie

- návrh teorie na základě analýzy dat
  - *grounded theory* – GLASER, Barney, Anselm STRAUSS. 1967. *The Discovery of Grounded Theory...* (Strauss, Chicagská škola, symbolický interakcionismus; Glaser, student Paula Lazarsfelda, kvantitativní – multivariační analýza)
  - STRAUSS, Anselm. 1999. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno, Boskovice: SPR, Albert.
  - Cíle:
    - omezit vliv subjektivismu, impresionismu a deskriptivismu v kvalitativním výzkumu
    - kompenzovat neschopnost kvantitativního výzkumu formulovat nové teorie (překonat propast mezi teorií a výzkumem)
- ZT je sadou systematických induktivních postupů pro vedení kvalitativního výzkumu zaměřeného na vytváření teorie (Švaříček, Šed'ová 2007: 84)
- *Teorie induktivně ZAKOTVENÁ ve zkoumaných jevech a analyzovaných údajích, které reprezentuje*

ZAKOTVENÁ TEORIE – principy

- OTEVŘENOST A CÍL:
  - **cílem je generovat novou teorii** (nikoli popsat případ či případy, jako v PŘÍPADOVÉ STUDII nebo BIOGRAFICKÉM výzkumu) – **teorie má být ZAKOTVENA v datech -->**
  - Otevřenost a nepředpojatost – definujeme pole zájmu – proměnné se objeví až v průběhu výzkumu „...začínáme zkoumanou oblastí a necháváme, ať se vynoří to, co je v této oblasti významné“ (Strauss, Corbin 1999: 14).
- OD POPISU K ABSTRAKCI
  - Nejde ani tak o zhuštěný popis (etnografie, případová studie, biografie), jde o postižení vztahů mezi proměnnými identifikovanými na základě dat. --> **zakotvená teorie** je pak sadou tvrzení o vztazích mezi proměnnými
- PROCESUALITA
  - Postižení sociálních procesů formujících lidskou interakci – jak změny podmínek ovlivňující jednání či interakci vedou ke změně reakcí aktérů

ZAKOTVENÁ TEORIE - principy

- PRÁCE S LITERATUROU – tabula rasa
  - Důraz na odpoutání od apriorních představ (předrozumění) o předmětu výzkumu ☺ - literatura je konzultována ex post (další vysvětlení, porovnání atd.)
- SYSTEMATIČNOST
  - V ZT je vyvinuta sada systematických procedur pro analytickou práci s daty (snaha o zobecnitelnost, validitu, reprodukovatelnost, přesnost, ověřitelnost,...)
- PRINCIP KONSTANTNÍ KOMPARACE
  - Data a datové úryvky --> porovnávání s koncepty (ty jsou nadřazeny datovým úryvkům) --> **porovnání konceptů mezi sebou**

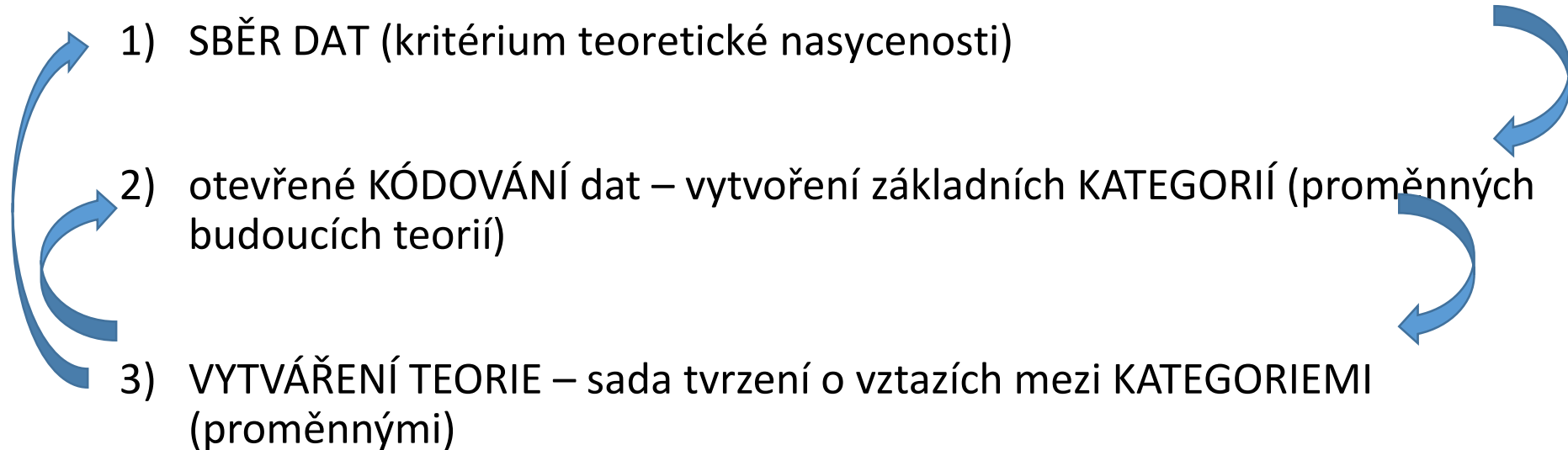

D. Velázquez,
Sibyl with Tabula Rasa

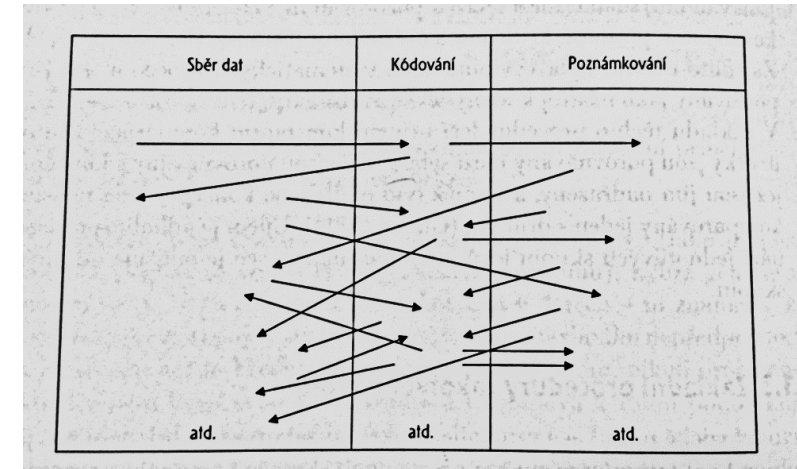
ZAKOTVENÁ TEORIE

postup a procedury (tři základní fáze)

ZAKOTVENÁ TEORIE – sběr dat

- Nic není předem dáno (jaké množství dat, z jakých zdrojů, jakými technikami sběru,...) – používají se obvyklé metody sběru: zúčastněné pozorování, hloubkový rozhovor, ohniskové skupiny, vizuální metody,...
- Sběr a analýza jsou téměř PARALELNÍ PROCESY
- **Teoretická nasycenost** (nové případy/data již nepřinášejí nové informace) – ZT je náročná na kvalitu a bohatost dat!
- **SBĚR DAT, KÓDOVÁNÍ, PSANÍ POZNÁMEK (tam a zpět)**

Obr.: Švaříček, Šedová 2007: 88

ZAKOTVENÁ TEORIE - kódování

- Začíná v momentě nasbírání určitého množství dat (fáze sběru dat není oddělena od jejich analýzy, není to „ukončený“ proces – **graduální sběr dat**)
- Data „pročítáme“, komparujeme, vybíráme DŮLEŽITÉ KÓDY (a píšeme k nim poznámky)
- Na základě první analýzy a identifikace prvních KÓDŮ hledáme další relevantní data (= **teoretické vzorkování**)
- Současně se sběrem dat a kódováním se tak rodí ZAKOTVENÁ TEORIE
- ...postupujeme v analýze, snažíme se zaplnit mezery v datech (tím, že dosbíráváme data) a ptáme se, jaká další skupina případů by mohla přinést nové relevantní poznání
- CÍLEM JE NASYTIT KATEGORIE, KTERÉ JSOU OSOU VZNIKAJÍCÍ TEORIE
- **NEJDE O TO POSTIHNOUT VE VZROKU CHARAKTERISTIKY URČITÉ POPULACE NÝBRŽ CHARAKTERISTIKY PROBLÉMU, KTERÝ JSME SE ROZHODLI STUDOVAT.**
- Příklad: Švaříček, Šed'ová 2007: 89-90

Analýza dat – kvantitativní & kvalitativní

- KVANTITATIVNÍ
  - Standardizace dat a jejich dekontextualizace
  - Data v podobě čísel
  - Testování apriorních teorií/hypotéz
  - Měření četnosti proměnných a jejich vzájemných korelací
  - Závěr v podobě vyvrácení či potvrzení hypotéz
- KVALITATIVNÍ
  - Kontextualizace dat a hledání obecných vzorců
  - Data v podobě záznamů, nejčastěji v texty (přepisy interview, terénní poznámky)
  - Kódování dat
  - Vytváření významových kategorií a konceptů
  - Hledání asociací a vysvětlení
  - Vytváření hypotéz a teorií

KÓDOVÁNÍ

- KVANTITATIVNÍ ANALÝZA
  - Samostatná fáze mezi sběrem dat a jejich analýzou
  - Aplikace předem daných kategorií
  - Kódy shrnují a nahrazují původní data
  - Revize kódů není zpravidla možná
  - Kódování je mechanická činnost odtržená od analýzy
  - Redukce a vytržení z kontextu
- KVALITATIVNÍ ANALÝZA
  - Aplikovaná během projektu
  - Generuje kategorie
  - Kódy odkazují na původní data
  - Neustálá revize kódů je základním postupem analýzy
  - Kódování je analytická činnost a základní kámen analýzy
  - Rozšíření a kontextualizace

ZAKOTVENÁ TEORIE – kódování

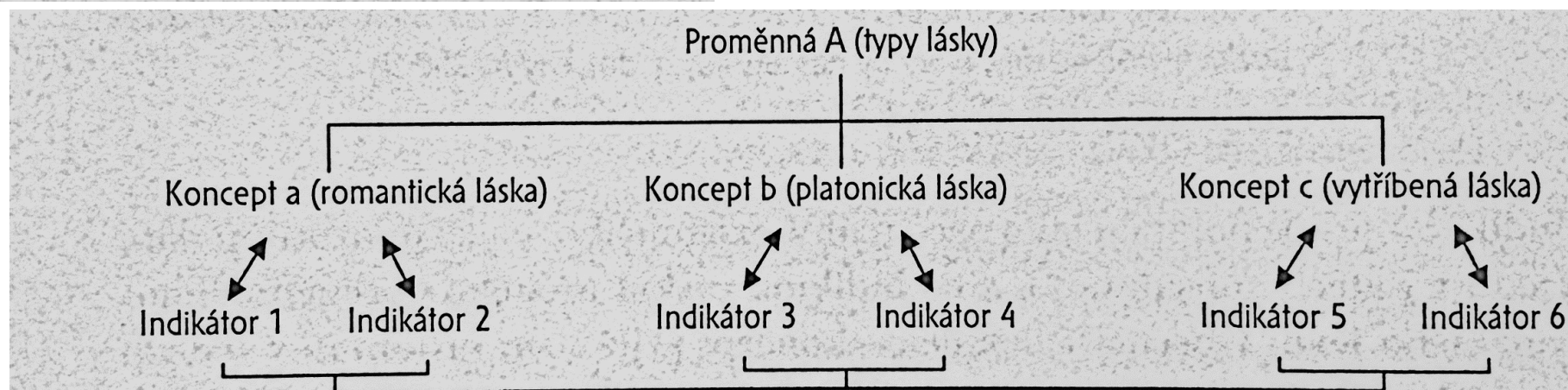
- Základní analytická technika
- **Model KONCEPT – INDIKÁTOR**
- **Indikátory** = datové fragmenty (záznamy z pozorování o chování aktéru – terénní deník, úryvky z rozhovorů,...)
- **Koncepty (kódy)** = názvy přiřazované k jednotlivým indikátorům nebo jejich skupinám
- **Data/indikátory** indikují výskyt určitého obecněji definovatelného jevu (KONCEPT/KÓD není v datech samotných, je to ANALYTICKÝ přínos výzkumníka) – přiřazování KONCEPTŮ je pak INTERPRETACÍ dat
- CÍLEM JE na základě dat IDENTIFIKOVAT relevantní KONCEPTY
- Příklad: Švaříček, Šedlová 2007: 90-91
- KONCEPTY jsou následně KATEGORIZOVÁNY (spojovány do KATEGORIÍ na základě jednotících/společných kritérií) – KATEGORIE PAK FUNGUJÍ JAKO PROMĚNNÉ VE VZNIKAJÍCÍ TEORII

ZAKOTVENÁ TEORIE – kódování

- Mnoho INDIKÁTORŮ se vztahuje k témuž KONCEPTU, mnoho KONCEPTŮ vytváří PROMĚNNOU/KATEGORII

Úroveň	Funkce v analýze	Příklad
1. datové úryvky	indikátory	„Co dělám, když se dcera dívá na televizi? Stojím v kuchyni a umývám nádobí, nebo uklízím, vysávám, nebo tak. Abych ji třeba nenudila tím, že já nemám čas, že teď se jí nemůžu věnovat.“
2. kódy	koncepty	potřeba získat čas
3. kategorie	proměnné	rodičovské potřeby

ZAKOTVENÁ TEORIE – vytváření teorie

- Uvádění VYTOVŘENÝCH PROMĚNNÝCH do VZÁJEMNÝCH VZTAHŮ
- Technika vytváření teorie: tzv. **poznámkování (memo-writing)** – zapisovaný analytických nápadů, **předběžných hypotéz**

Příklad: Švaříček, Šed'ová 2007: 92

CENTRÁLNÍ KATEGORIE/PROMĚNNÁ

- Vztahuje se k ní nejvíce dalších proměnných
- Je datově bohatě nasycená (mnoho kódů a indikátorů)
- Je abstraktní – není bezprostředně empiricky pozorovatelná
- Je variantní (existuje dost dokladů o tom, jakých různých podob mohou nabývat její vlastnosti a dimenze)

DVA TYPY TEORIE

- **substantivní:** je vázána na konkrétní podmínky (kontext a situaci sběru dat)
- **formální:** vypovídá o obecnějším jevu

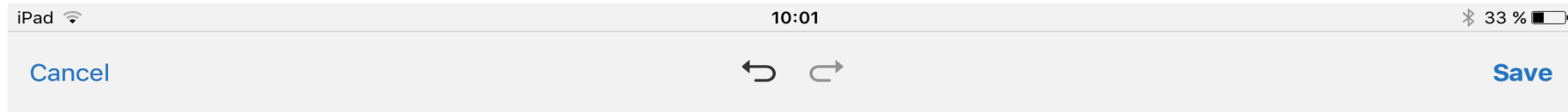

ZAKOTVENÁ TEORIE – využití ve výzkumu (Tomášek 2006)

V souladu se zakotvenou teorií [Glasser, Strauss 1967; Strauss, Corbinová 1998: 158–183; 1999] nebyla analýza založena na vstupní formulaci hypotézy či celého souboru hypotéz a její/jejich následné verifikaci, ale otázky a teze byly vytvářeny až v průběhu sběru dat či teprve na vlastním základě sebraných dat. Sběr dat byl ukončen v momentu, kdy se objevily známky saturace [Glasser, Strauss 1967: 61–62], tj. když se získané elementy a motivy výpovědí komunikačních partnerů začaly ve stále větším rozsahu opakovat a překrývat. Samotný průběh analýzy dat byl dán identifikací kategorií, jejich vlastností a dimenzí, a jejich propojováním a vytvářením souboru kódů spojených s určitými strategiemi, souvislostmi a důsledky. Ty byly uspořádány do rodin kódů, jež v analýze jednak vyjadřují překážky, které problematizují tradiční dlouhodobé vztahy (manželství, dlouhodobou kohabitaci s realizovanou reprodukcí), a konečně formy alternativních vztahů.

ZAKOTVENÁ TEORIE – výstup (indikátory v textu studie)

setkali s odmítavým postojem. Jako důvod byla nejčastěji zmiňována „pracnost“. Neochota třídit v rámci domácnosti bioodpad může být zapříčiněna i četností vynášení tohoto druhu odpadu, který velmi rychle podléhá rozkladu a způsobuje zápach. Tím se jeví jasnější i ochota aktérů třídit elektroodpad, navzdory větší vzdálenosti ke speciálním kontejnerům. Vyhazování elektroodpadu je spíše jednorázovou a méně častou záležitostí.

Většina dotazovaných se zároveň vyslovila, že recyklace má podle nich smysl. Důvodem zde není však pouze důvěra ve zlepšení problematiky odpadu nebo smysl pro zodpovědnost, nýbrž i třídění odpadu „ze zvyku“.

Člověk už je navyklej. Když sem jezdí popeláři, tak sem jezdí a jednou mají auto na plast, potom zase na papír, sklo ... tak to člověk nehází dál dohromady, to nemá význam (R8, Ž, 60).

Podle mě to je takový zažitý, prostě člověk už je navyklej (R7, Ž, 40).

19

ZAKOTVENÁ TEORIE – výstup (indikátory + teorie)

iPad 10:11 30 %

Viewer

Back Undo

tyto modely korespondují s třemi způsoby nakládání s věcmi, které zmiňuje Gregson a Crewe (2003: 119–129). První způsob je nazván jako „filantropie“, která napovídá, že hlavní motivací recyklace oděvů a dalších věcí je poskytnout pomoc ostatním lidem. Gregson a Crewe (2007: 124) označují druhý způsob „kritikou politické a ekonomické situace“ ve smyslu vzdoru proti agresivnímu konzumerismu a plýtvání zdroji. Třetí kategorií je „finanční zisk“, který odpovídá motivaci prodeje použitých věcí pro získání peněžních prostředků, čímž může být částečně vyrovnáván nižší příjem domácnosti.

V rozhovorech se členy domácností bylo nejčastěji uváděno ukládání šatstva do kontejneru Charity, který je však pouze v jednom místě v rámci celé lokality. I přesto je ochota odnášet nepoužívané oblečení právě sem, namísto vyhození do směsného odpadu, vysoká. Tento způsob recyklace oděvů odpovídá kategorii filantropie, protože respondenti vyjadřují potěšení, že oblečení může i nadále sloužit těm, kteří jej potřebují.

Druhým způsobem takového darování oblečení je jeho umístění na zem vedle popelnic a kontejnerů na směsný odpad.

...když chci třeba vyhodit oblečení, tak to se hned seaběhne spousta bezdomovců a rozeberou si to, takže jim to nechávám třeba i před popelnicí ... (R1, Ž, 20).

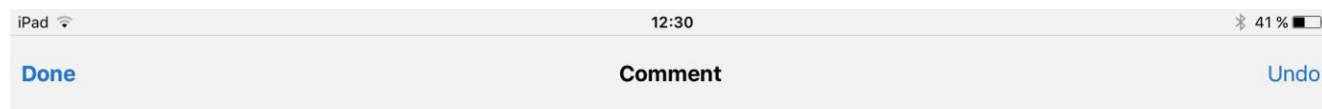
Ani v tomto případě není oblečení vnímáno jako odpad, protože není vho-

24

oo

ZAKOTVENÁ TEORIE – výstup (indikátory + teorie)

...je se individualizace očekává a s tím spojená úměrnost jsou ještě explicitněji předstřena v další výpovědi (32, svobodná matka, asistentka, sekretářka):

„A já si prostě nejsem schopna říct jako že: ,ano tak tenhle člověk sice dělá tohle to, ale v tomhle tom zas je úžasný.‘ Jo, já začnu vidět jenom to hnusný potom a nejsem ochotna vidět to dobrý. To jsem myslela těma kompromisama, i když to je špatně zvolené slovo tady na tohle, takhle jsem to myslela. Když prostě víš, co chceš, že chceš prostě toho manžela a děti a auto a dům a chatu, tak akceptuješ i tyhle ty věci, který se ti třeba nelíbí, ale řekneš si: ,jo, tak zas to vyvažuje tohle to.“

Ve své výpovědi komunikační partnerka vystihla základní konflikt spojený s Giddensovým konceptem „čistého vztahu“. Na jedné straně komunikační partnerka uvažuje o „čistém vztahu“ (*pure relationship* viz [Giddens 1992]), ovšem na druhou stranu si uvědomuje, že „čistý vztah“ je, jak sofistikovaněji formuluje Jamieson [1999: 490], „spíše nemožný v případě párové domácnosti či partnerství zahrnujícího děti vzhledem k tomu, že s sebou nese finanční a materiální záležitosti více než samotný vztah.“ Jamieson explicitně podrobuje koncept „čistého vztahu“ kritice a zpochybňuje jeho zdánlivou genderovou neutrálnost. Sdílením odpovědnosti za fyzický prostor, peníze a materiální zajištění se symbolicky reflexivně utváří vztah [1999: 490], který je však v současném převažujícím uspořádání párové domácnosti genderově nerovný. Ačkoliv je komunikační partnerkou preferován „čistý vztah“, uvědomuje si, že v reálném životě, jak zdůrazňuje Jamieson, jej není možné dosáhnout. Což se v jejím životě projevuje tím, že zůstává sama.

12

³⁰ Komunikační partnerka si např. nedokázala představit, že by její partner neuměl anglicky

ZAKOTVENÁ TEORIE – otevřenost (tabula rasa)

ZT

ního roku). Realizace výzkumu v této souvislosti prošla důležitou genezí. Od vstupně předestřené výzkumného záběru koncentrujícího se na bezpartnerské životní strategie „singles“ se výzkum postupně posunul ve svém vyznění k charakteristice alternativních vztahů, jež se objevují u lidí, kteří jsou tradičně viděni jako žijící bez partnera/partnerky.

zornost byla věnována taktéž vztahům na dálku [např. Rhodes 2002].

Na základě analýzy 38 hloubkových rozhovorů jsem se pokusil vymezit a charakterizovat klíčové kategorie alternativních vztahů tak, jak se objevují v aktuálním českém kontextu [Tomášek 2004: 16–19].

ZT

Příklad důsledku otevřenosti ZT (Tomášek 2007)

ZAKOTVENÁ TEORIE – výstup (role indikátorů, obhajoba typologie/teorie)

iPad 12:43 38 %

Done Comment Undo

Otevřené vztahy

Další kategorií, která v průběhu výzkumu zřetelně vyvstala, jsou tzv. otevřené vztahy. Zde je nutné rozlišit ty, které získávají charakter otevřených vztahů během vývoje klasického dlouhodobého vztahu, a ty, které jsou oboustranně deklarativně otevřené od počátku.

K prvním patří následující vztah popsaný komunikační partnerkou:

LT „No a pak začalo docházet k takovým těm představkám, kdy on si našel nákou přítelkyni, do které on se jako zamiloval, ten vztah se úplně rozsekal, rozpadl, ale zároveň tam byl jako takový ten pocit, že to není definitivní. No a tak vlastně to byl takový neustálý koloběh, že nakonec jsme se vždycky po tom nákym jeho vztahu k sobě vrátili...“ (30, překladatelka, učitelka jazyků)

Charakter těch druhých byl popsán komunikační partnerkou, když referovala o přístupu svého přítele a svých dřívějších zkušenostech s tímto typem vztahu:

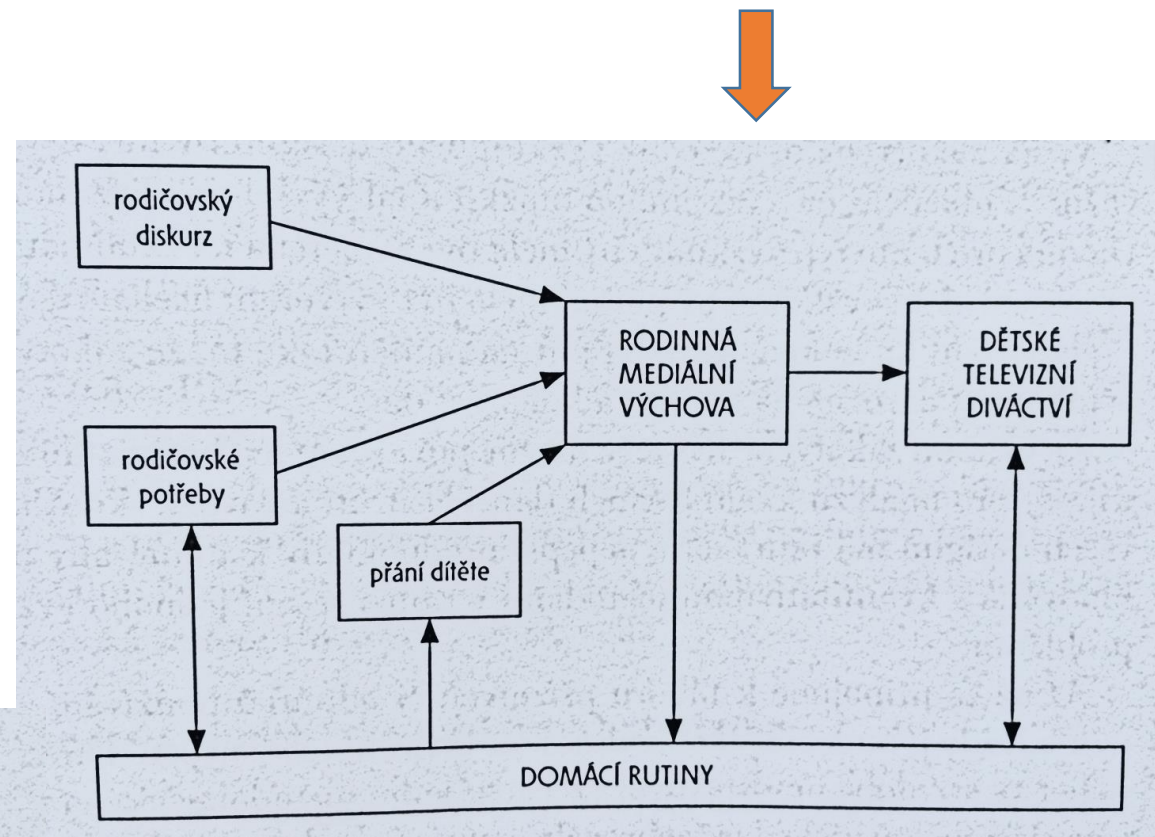
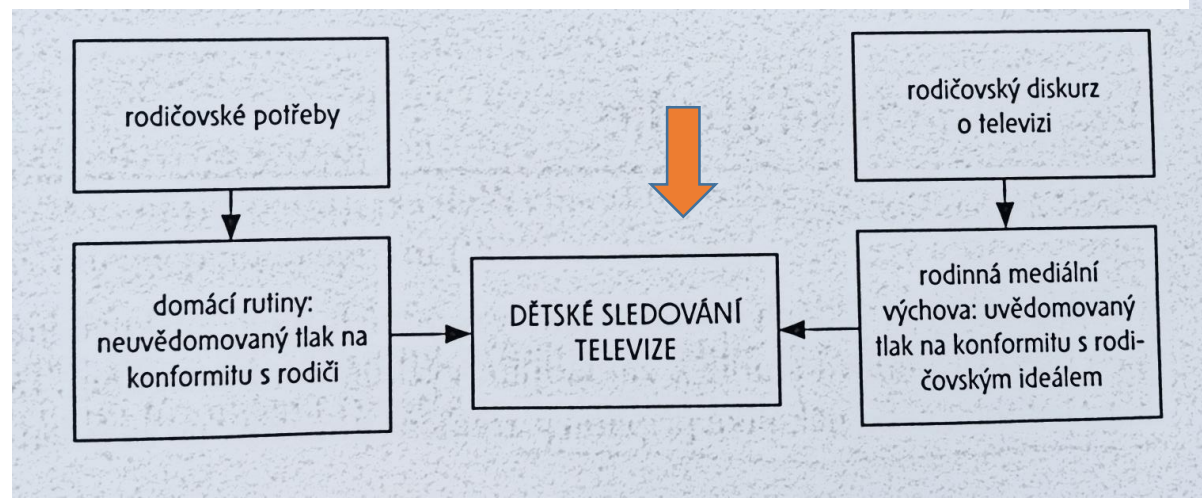
„Měl to trochu posunutý, ve smyslu, to když jsme byli spolu, tak mě vnímal jako primární vztah, který by chtěl mít strašně dlouho, nejlíp celý život, ale zároveň tam byla ta otevřenost od začátku a do jisty míry jsme ji oba využívali, ale myslím, že jsme se milovali natolik a ten vztah netrval zas tak dlouho, abysme mohli furt spát s jinejma lidma a tak... a my jsme to měli nastavený tak, že to je všechno možný do té míry, dokud se to bude říkat tomu primárnímu partnerovi jako „OK, spal jsem s tou a tou holčkou...“ (28, studentka doktorandského studia)

18

Tomášek 2007

ZAKOTVENÁ TEORIE- výstup

- Slovní popis + schéma/diagram
- Příklad: dětské televizní diváctví

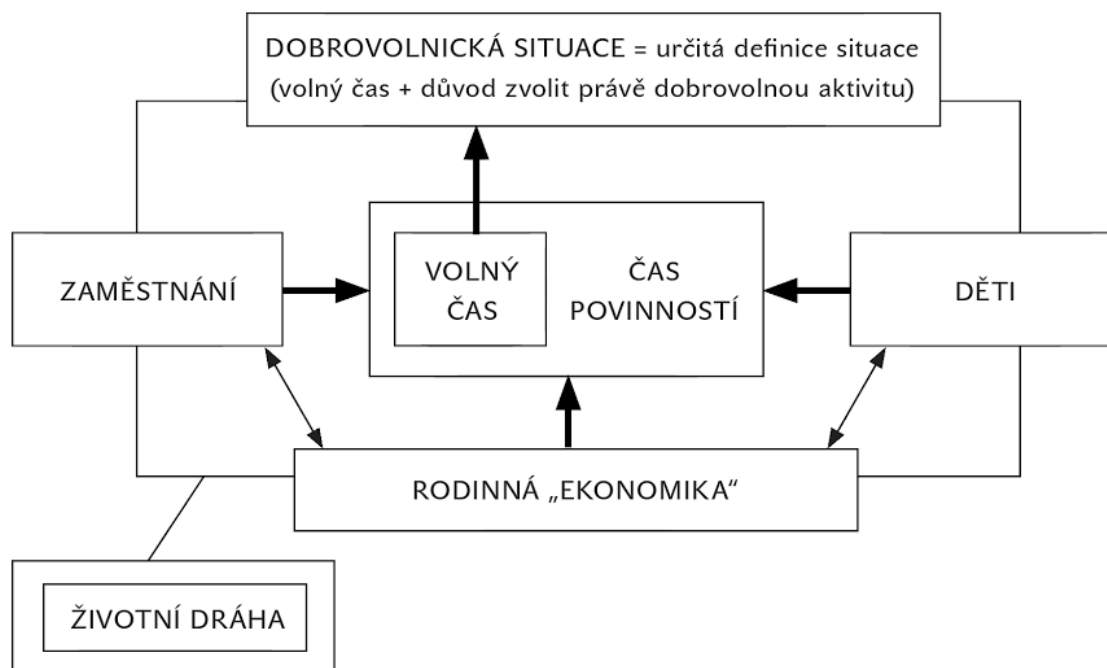
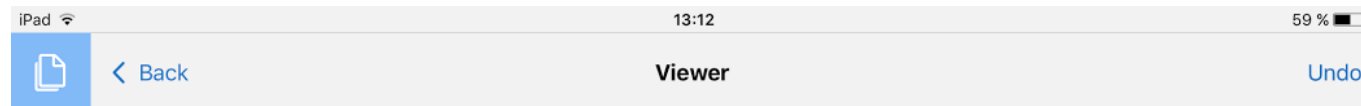
dvousložkový model rodinné
socializace dětského
televizního diváctví

Jak se vytváří kostra analytického příběhu?

- De facto se jedná o popis našich kódů, kategorií a vztahů mezi nimi
- Kostra by neměla být seskupením nesusouvisejících výroků, kategorií a kódů – měla by mít SOUVISLOU a VZÁJEMNĚ PROVÁZANOU PODOBU (co nesusouvisí s ničím dalším, co je třeba „jen zajímavé“, je většinou vhodné z analytického příběhu odstranit, aby nebyl zbytečně zaplevelen...)
- „Účelem kostry je formulovat klíčová tvrzení, na která výzkumník přišel, a to tak, aby byla soustředěna kolem ústředního jevu, který byl zkoumán. Soustředění se na ústřední jev (*core category*) a zároveň na výzkumnou otázku nám pomůže zorientovat se v tom, které větve použít jako nosné a které obětovat.“ (Švaříček, Šed'ová 2007: 239)
- Kategorie de facto tvoří proměnné v nově vznikající teorii (nebo v příběhu) – cílem je vyjmenovat proměnné (kategorie) a vysvětlit vztahy mezi nimi
- Kostra příběhu tvoří de facto osnovu naší závěrečné výzkumné zprávy.
- Kostra může mít TEXTUÁLNÍ podobu, velmi často má však podobu SCHÉMATU

KOSTRA ANALYTICKÉHO PŘÍBĚHU

22

Obrázek 1
Schematické znázornění vztahu mezi dobrovolnou činností a zkoumanými faktory

Zdroj:
Pospíšilová
2010

KOSTRA ANALYTICKÉHO PŘÍBĚHU - verbalizace

Příklad: Obrázek 1 ukazuje, jak lze koncipovat vztah mezi dobrovolnou činností a faktory, které nás v tomto článku zajímaly. Klíčovou kategorií je zde volný čas, který existuje v sousedství a v napětí s časem zabraným povinnostmi. Tedy v napětí s časem, který je třeba věnovat povinnostem, jako jsou zaměstnání a péče o malé děti (v našem článku šlo o ně především, ale v individuálních biografiích dobrovolníků mohou být ve hře i jiné podstatné povinnosti). Jak zaměstnání, tak péče o děti jsou součástí rodinné ekonomiky, tedy součástí dělby práce v rodině a případného vyjednávání a rozhodování o nich (což nebylo tématem našeho výzkumu, ale představuje to nosné téma pro budoucí výzkum). Ve volném čase poté může vzniknout tzv. dobrovolnická situace, ve které se odehrává dobrovolná činnost. Je to situace, která existuje ve volném čase, ale to samo o sobě nestačí. Člověk musí mít dále důvod se věnovat právě dobrovolné činnosti ve volbě z jiných možných volnočasových aktivit. Obojí dohromady znamená, že situace je definována jako dobrovolnická, není to nějaký objektivní stav, který by nastal při určitém počtu hodin týdně k dispozici mimo práci a péči o děti či domácnost. Roli pochopitelně hraje hodnota člověka a vlastní identita (které vynechávám, protože nebyly tématem článku). Faktory jako zaměstnání, děti či rodina jsou zásadními okolnostmi, které utváří životní dráhu a jejichž vnímání se mění podle toho, v jaké životní etapě se člověk nachází. Proto jsem celý graf zarámovala právě perspektivou životní dráhy. Obrázek, který jsem vytvořila na základě výzkumu, považuji za nosné pilotní schéma, které by v budoucnu mohlo tvořit základ pro koncipování dalšího výzkumu v oblasti dobrovolnictví.

Vytváření kostry: problémy, obtíže, chyby

- Utíkání od hlavní výzkumné otázky
- Přílišná obecnost
- Přílišná rozvětvenost
- Malá informační hloubka (hustota)
- Neměla by být normativní, ale hlavně a zejména DESKRIPTIVNÍ
- PŘIMĚŘENĚ dlouhá (jedna normostrana by zpravidla měla stačit)

Případová studie, etnografie, zakotvená teorie – stejné a jiné

- STEJNÉ
- - obecná struktura výzkumného procesu
- - používají stejné metody sběru dat (rozhovory, pozorování, analýza dokumentů, audiovizuální metody, participatorní metody,...)
- - lze je vzájemně kombinovat...

Kritérium	Případová studie	Etnografie	Zakotvená teorie
<i>Zaměření (focus)</i>	Detailní a „hluboký“ popis jednoho či několika případů	Popis a interpretace kultury (sociální skupiny, subkultury,...)	Návrh teorie „zakotvené“ v datech
<i>Cíl, čeho chci dosáhnout</i>	Hluboké pochopení případu/ů	Popis a interpretace sdílených hodnot, kulturních vzorců, sociálních interakcí skupiny (kultury)	Ukotvit teorii v datech (v promluvách,... sociálních aktérů)
<i>Tradice</i>	Psychologie, právo, medicína, politické vědy	Antropologie a sociologie	Sociologie

(Upraveno podle Creswell 2007)

Případová studie, etnografie, zakotvená teorie – stejné a jiné

Kritérium	Případová studie	Etnografie	Zakotvená teorie
<i>Jednotka analýzy</i>	Studuje jedince, událost, jednání... zpravidla několik případů	Studium skupiny která sdílí stejnou kulturu	Studuje jednání, sociální interakce, vztahy mezi více jedinci, procesy...
<i>Hlavní metody sběru dat</i>	Heterogenní zdroje dat: rozhovory, pozorování, analýza dokumentů, artefaktů,...	Zejména zúčastněné pozorování a rozhovory – holisticky přístup v rámci zúčastněného pozorování/terénního výzkumu	Zejména rozhovory – většinou v rozsahu 20 – 60 rozhovorů
<i>Způsob analýzy dat</i>	Detailní popis případu, sledování klíčových témat, komparace s dalšími případy	Popis kultury (skupiny, subkultury) – hledání vztahů a souvislostí mezi jedincem, kulturou, institucemi,...	Analýza dat prostřednictvím otevřeného/axiálního/selektivního kódování
<i>Jak „vypadá“ poznání</i>	Detailní popis a analýza případu/ů	Popis kulturních vzorců a sociálních interakcí ve skupině	Návrh teorie – návrh ukotven v empirických datech, promluvách

SBĚR DAT

- Sběr dat:
  - Zúčastněné pozorování
  - Analýza dokumentů
  - Deníkové metody
  - Rozhovor – otevřený, polostrukturovaný, osobní dotazování (telefonické...)
  - Focus groups/ohniskové skupiny

POZOROVÁNÍ

- **Skryté zúčastněné pozorování** – přirozené prostředí, identita výzkumníka je skryta, eticky nutno zdůvodnit – příklad: výzkum delikventního či eticky problematického jednání (Pavel Pospěch – *Od veřejného prostoru k nákupním centrům*)
- **Otevřené zúčastněné pozorování** – identita výzkumníka je přiznaná a účastníci o ní ví – (riziko: jednání účastníků je ovlivněno přítomností výzkumníka – řešením může být dlouhodobost interakce, komunikační dovednosti výzkumníka)

TERÉNNÍ VÝZKUM – zúčastněné pozorování

- Zkoumání fenoménu nebo lidí v prostředí, ve kterém žijí, pracují – V JEJICH KAŽDODENNOSTI
- Většinou **dlouhodobý**
- Přístupnost terénu pro výzkumníka.
- Vhodné zařazení výzkumníka do terénu.
- Připravenost výzkumníka, jeho obeznámenost s terénem.
- Etický přístup.

ROZHOVOR

- Obvykle **polostrukturovaný** nebo **nestrukturovaný** rozhovor.
- Forma nestrukturovaného rozhovoru – **narativní rozhovor**: výzkumník podněcuje dotazovaného spíše k *vyprávění příběhu* než k běžné konverzaci (*Jak to všechno začalo? A co bylo potom? Co jste při tom cítil? Jak na to reagoval Váš partner?...*)

OHNISKOVÁ SKUPINA

- Výzkumník určuje zaměření diskuse, její *ohnisko* = např. určité aktuální téma. Řídí diskusi.
- Skupinová interakce.
- Interakce je zpravidla důsledně zaznamenávána – video, audio, fotografie

Deníky- vymezení

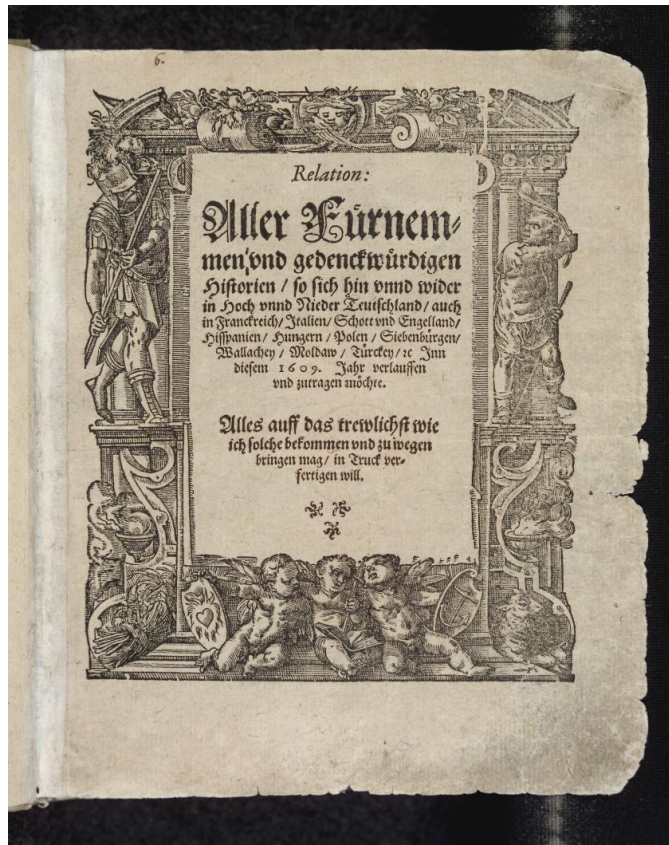
- Deníková studie je flexibilní kvalitativní i kvantitativní metoda, při níž necháváte členy zkoumané populace, aby po stanovené období sami zaznamenávali aktivity relevantní pro váš výzkum. Tímto lze získat specifický vhled do života, emocí i denní rutiny lidí.

Deníky - historie

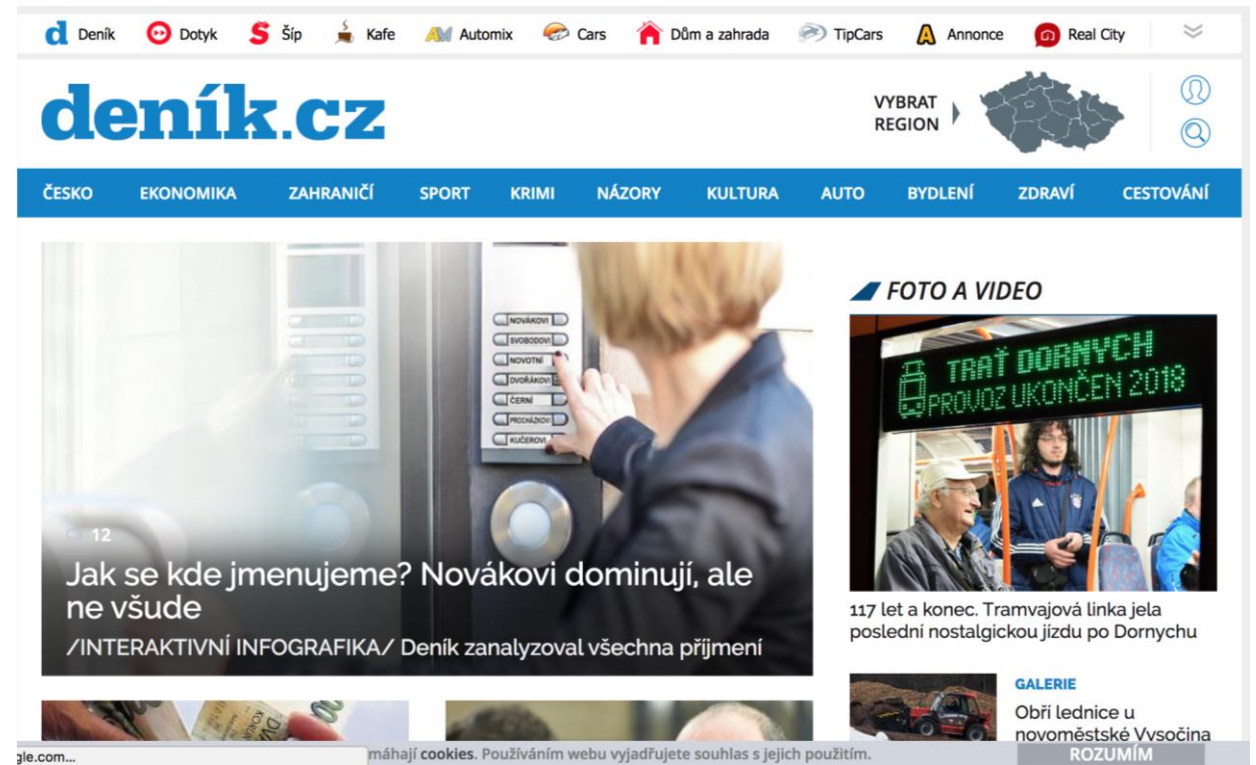
- již od středověku (podmíněné technologicky, papír, psací potřeby, gramotnost, vernakulární jazyk)
- prudký rozmach v 18. a 19. století - socio-ekonomické změny spojené s nástupem modernity a moderního individualismu
- motivace - sociální a kulturní determinanty (osobní růst, politické sdělení, finanční zisk,...), didaktický nástroj ... periodika různého druhu
- mobilní technologie: rozmach self-surveillance diary apps (sport, health, ...) ... WEB 2.0: blogosféra, sociální sítě,...

Deníky- média- periodicitita

Title page of the Relation aller Fürnemmen und gedenckwürdigen Historien from 1609. The German-language 'Relation' had been published by Johann Carolus at the latest since 1605 in Strassburg, and is recognized by the World Association of Newspapers as the world's first newspaper.

Noah takes a photo of himself every day for 12.5 years

YouTube CZ take a photo everyday

0:03 / 7:47

Noah takes a photo of himself every day for 12.5 years

6,151,643 views 28K 1.3K SHARE

Noah Kalina
Published on Sep 4, 2012

January 11, 2000 - June 30, 2012
4514 days
A Work in Progress
SHOW MORE

SUBSCRIBE 17K

Up next AUTOPLAY

- AGE 12 TO MARRIED - He Takes A Photo Every Day**
Hugo Cornellier
8.6M views
- Portrait of Lotte, 0 to 16 years in 4 ½ minutes.**
Hofmeister
14M views
- '100' - BOYS ONLY (from 0-100 years in 3 minutes)**
ImagineVideoclips
9.8M views
- ONE YEAR BEARD TIME LAPSE | DAY 1 to 365 | Growing A**
Drew's Obsessions
Recommended for you
- 5 years**
AndreasSheiLT
4.7M views
- The Longest Way 1.0 - walk through China and grow a**
Christoph Rehage
21M views
- 1 Year 100 lb Weight Loss - Mind & Body Transformation**
Workin' Thins Out

- <https://youtu.be/iPPzXlMdi7o>

Terénní deník

A Diary in the Strict Sense of the Term

Bronislaw Malinowski

With a New Introduction by Raymond Firth

[illegible][illegible]

Facsimile page from Trobriands diary, beginning with entry for April 22, 1918

?Deníky?

QUAN .....QUAL

Strukturované - s

uzavřenými otázkami
(denně vyplňovaný
dotazník, záznamový
protokol) nebo s
otevřenými otázkami
podle jasné struktury.

Polostrukturované -

různé varianty
kombinující
strukturované a
nestrukturované
záznamy.

Nestrukturované

mají otevřený konec
a autor deníku dává
malý nebo žádný
návod k obsahu,
tvaru či formě
deníku.

Typy deníků

- vyžadované x nevyžadované (nalezené)
- podle způsobu záznamu dat:
  - intervalová skupina - záznamy v pravidelných intervalech (denně, týdně, ...)
  - signální skupina - záznamy v deníku na základě vnějších signálů
  - událostní skupina - v podobě událostních deníčků jsou odpovědi vynuceny interními či externími událostmi

12th May

Diary page

Male: _____ Female: _____ (please tick)

Age: _____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

12th May

Terms and conditions

Agreement Mass Observation 12th May Day Diary

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

MASS OBSERVATION

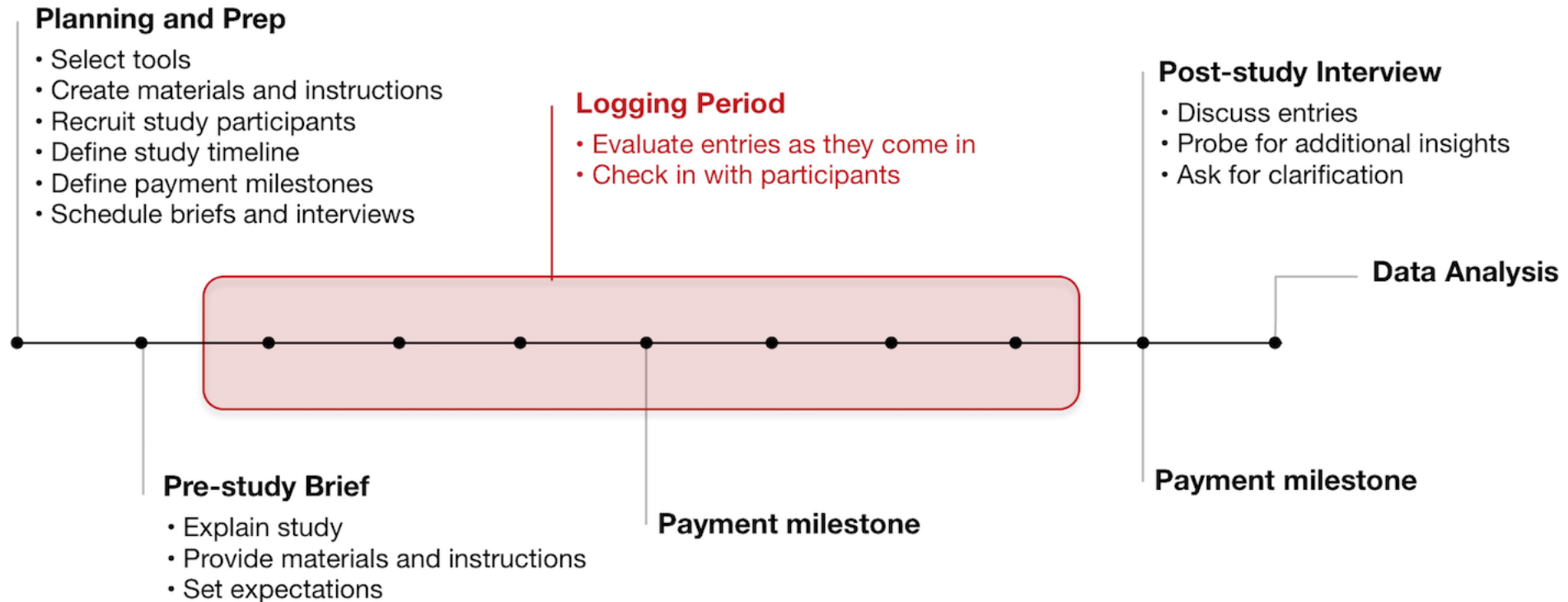
Recording everyday life in Britain

"I donate my 12th May diary to the Mass Observation Archive, I consent to it being made publicly available as part of the Archive and assign my copyright in the diary to the Mass Observation Archive Trustees so that it can be reproduced in full or in part on websites, in publications and in broadcasts as approved by the Mass Observation Trustees. I agree to the Mass Observation Archive assuming the role of Data Controller and the Archive will be responsible for the collection and processing of personal data and ensuring that such data complies with the DPA."

Please return your completed diaries to:

The Mass Observation Archive
The Keep
Woollards Way
Brighton BN1 9BP

Deníková metoda- obvyklý průběh

Postup

- výběr účastníků (problém jejich motivace?)
- způsob komunikace s účastníky výzkumu
- kdy budou deníky sbírány (v průběhu výzkumu, po dokončení zapisování,...) stanovit stupně struktury v deníku, správně formulovat otázky
- domluvit si s účastníky moment, tzv. spouštěč, kdy mají do deníku zapisovat
- určit frekvenci, intervaly a délku výzkumu
- zodpovědně zvolit technologii, medium - podobu deníku